

***Quaderni*, vol. XXIII, Rovinj 2012., 308 str.; vol. XXIV, Rovinj 2013., 519 str.**

I u 2012. i 2013. godini Centar za povijesna istraživanja u Rovinju – Centro di ricerche storiche di Rovigno objavio je nove sveske časopisa *Quaderni*, koji na talijanskom jeziku objavljuje znanstvene i stručne članke iz suvremene povijesti Istre i šire regije te Dalmacije. Sažeci članaka objavljeni su na engleskom, hrvatskom i slovenskom jeziku. Glavni urednik edicije je Orietta Moscarda Oblak.

Svezak XXIII (2012.) broji devet članaka, a otvara ga izvorni znanstveni rad Ivane Venier „Pola: mutamenti di regime e conseguenze nelle relazioni tra città e stato in una piazzaforte militare“ („Pula: promjene režima i posljedice odnosa grada i države u vojnoj utvrdi“, 7-37). Autorica u tekstu daje pregled gospodarskoga razvoja Pule u kontekstu njezine vojnopolitičke važnosti, koja se prije svega očitovala za austrijske uprave od sredine XIX. st. i izbora Pule za glavnu vojnu luku te u jugoslavenskom razdoblju (1947. – 1991.), a mnogo manje za talijanske (1918. – 1943.) i konačno hrvatske uprave (1991. –), kada se njezina geostrateška važnost znatno smanjuje. Rad vrlo dobro i jezgrovito opisuje ključne točke gospodarskoga razvoja Pule, uz popratni fotografski materijal, no pomalo je neobična njegova kategorizacija s obzirom na to da je korištena isključivo stručna literatura.

Slijedi pregledni rad, odnosno treći nastavak opsežnijega članka (za prva dva dijela vidi sveske XXI i XXII), Valentine Petaros Jeromela „I trattati di pace e la loro influenza sull’amministrazione militare dell’ammiraglio Enrico Milla“ („Mirovni ugovori i njihov utjecaj na vojnu upravu admirala Enrica Milla“, 39-77). Petaros Jeromela koristila je dokumente admirala Enrica Milla, namjesnika, a potom i glavnoga povjerenika dalmatinskoga područja pod talijanskom upravom nakon 1918., kako bi analizirala pitanje državljanstava i nadoknada ratnih šteta. Čitanje teksta kompleksne pravno-političke problematike otežano je uslijed izbora autorice da ne odvaja manje sadržajne cjeline poglavljima s pripadajućim naslovima ili barem numeracijom.

Izvorni znanstveni rad „Crepuscolo adriatico. Nazionalismo e socialismo italiano in Venezia Giulia (1896 – 1945)“ („Sumrak na Jadranu. Talijanski nacionalizam i socijalizam u Julijskoj krajini [1896. – 1945.]“, 79-125) potpisuje William Klinger, koji u fokus svojega istraživanja stavlja pitanje talijanskoga i slavenskoga radničkog pokreta, odnosno utjecaj koji je na

njihov razvoj imao državni vrh. Tako je, piše Klinger, bečka socijalistička centrala podržavala internacionalizam i reformizam Talijana u Austrijskom primorju kako bi spriječila širenje iredentističkih ideja, dok je istovremeno podupirala slovenski i južnoslavenski nacionalizam kao integrativni čimbenik Monarhije. Talijanskom aneksijom Julijske krajine slovenski i hrvatski otpor, usmjeren protiv fašizma, podupire Kominternu, dok talijanska Komunistička partija postupno prihvaća nacionalne zahtjeve Slovenaca i Hrvata za promjenama granice. S vremenom će Komunistička partija Jugoslavije imati sve veći utjecaj, što će kulminirati za Drugoga svjetskog rata kada će, po nalogu Kominterne, preuzeti obnovu organizacije Komunističke partije Italije u samoj Italiji.

O političkim previranjima u Trstu 20-ih godina XX. st. piše Ivan Buttignon u izvornom znanstvenom članku „Il fascismo di sinistra a Trieste nel quinquennio 1922 – 1926“ („Ljevičarski fašizam u Trstu u petoljeću 1922. – 1926.“, 127-156). Unutar strukturalne složenosti tršćanske Fašističke nacionalne stranke, Buttignon razmatra djelovanje njezinoga lijevog ogranka u vremenu od dolaska fašista na vlast pa do 1926., kada su se lokalnoj podružnici fašističke stranke priključile demokratske i republikanske boračke organizacije.

S graditeljskom baštinom Zadra upoznaje nas Ferruccio Canali u izvornom znanstvenom članku „Architettura e città nella Dalmazia italiana (1922 – 1943)“ („Arhitektura i grad u talijanskoj Dalmaciji [1922. – 1943.], 157-207“). Riječ je o drugom dijelu opsežnijega članka (za prvi dio članka vidi svezak XXI) pa rad nosi i podnaslov „Zara e il restauro del patrimonio monumentale della «capitale» regionale dalmata come questione di «identità nazionale italiana»“ („Zadar i obnova spomeničke baštine »glavnoga grada« Dalmacije kao pitanje »talijanskoga nacionalnog identiteta«“). Nakon pripojenja Zadra Kraljevini Italiji 1920. gradske zidine, sagrađene za mletačke uprave u XVI. st., bile su predmet državnih mjera usmjerenih zaštititi i očuvanju, ali i modifikaciji s ciljem dokazivanja talijanstva Zadra kroz njegova venecijanska obilježja.

U političku domenu ponovno nas vraća pregledni rad Leonarda Raitija „La missione del delegato sloveno Anton Vratuša presso i vertici della Resistenza italiana“ („Misija slovenskoga delegata Antona Vratuše u vrhu talijanskoga pokreta otpora“, 209-222). U uvodnoj rečenici Raiti je naglasio kako je za razumijevanje teritorijalnih posezanja i borbe protiv nacifašizma

na istočnotalijanskim granicama tijekom Drugoga svjetskog rata ključno poznavanje odnosa između talijanskih te hrvatskih i slovenskih komunisti. U tom kontekstu analizirao je djelovanje slovenskoga delegata Vratuše pri Nacionalnom oslobodilačkom vijeću za sjevernu Italiju. U razdoblje nakon Drugoga svjetskog rata uvodi nas Orietta Moscarda Oblak izvornim znanstvenim radom „Il Ministero per i territori neo liberati e l'Istria (1949 – 1951): ruolo e funzioni“ („Ministarstvo za novooslobođene krajeve i Istra [1949. – 1951.]: uloga i djelokrug“, 223-257). Proces uključivanja Istre u sastav Hrvatske (Jugoslavije) počeo je na pravnom planu ujesen 1947., nakon stupanja na snagu Pariškoga mirovnog sporazuma Italije i Jugoslavije. Uvedeni su republički i savezni zakoni, dok je naredne godine u administrativnom pogledu Istra, zajedno s Gorskim kotarom, postala dijelom šire riječke regije. Zadatak koordiniranja i upravljanja procesom uključivanja Istre i Rijeke u sastav Hrvatske bio je povjeren novoosnovanom Ministarstvu za novooslobođene krajeve, s čijim nas radom autorica detaljno upoznaje.

„L'Unione degli Italiani nella Zona B del TLT“ („Talijanska unija u Zoni B na Slobodnom tršćanskom teritoriju“, 259-274) naslov je priopćenja Alessandre Argenti Tremul. Na osnovi dosad neobjavljenih dokumenata u posjedu Centra za povijesna istraživanja u Rovinju, Argenti Tremul nastoji rekonstruirati djelovanje Zajednice Talijana, osnovane 1950., koja je okupljala talijanske kulturne krugove u Zoni B Slobodnoga teritorija Trsta. Posljednji tekst, iz područja povijesti sporta, pregledni je rad Ferruccia Calegarija „Il canottaggio nella Venezia Giulia e Dalmazia (1919 – 1950)“ („Veslanje u Julijskoj krajini i Dalmaciji [1919. – 1950.]“, 275-308). Autor se u članku bavi izvanrednim uspjesima veslača Julijske krajine i Zadra koje su polučili na velikim sportskim natjecanjima između 1919. i 1950. osvojivši jedno zlatno, dva srebrna i jedno brončano odličje na Olimpijskim igrama te šest zlatnih medalja na Europskim prvenstvima.

Godine 2013. objavljen je XXIV. svezak časopisa *Quaderni*, koji, poput prethodnoga sveska, sadrži 9 članaka, na čak 519 stranica.

Prvi članak znakovitoga naslova „Esiste ancor sempre l'Europa centrale?“ („Postoji li još uvijek Srednja Europa?“; 7-28) izvorni je znanstveni rad Drage Roksandića, koji razmatra i postavlja niz otvorenih pitanja o javnom pozicioniranju kulturnoga identiteta Hrvatske krajem XX. i početkom XXI. st. Tako navodi da je od 1990. pa donedavno u javnosti proklamirana

pripadnost srednjoeuropskom krugu, dok je s druge strane, sve do otvaranja pregovora o pridruživanju, Europska unija Republiku Hrvatsku službeno vodila kao zapadnobalkansku zemlju, zajedno s drugim zemljama bivše Jugoslavije (izuzev Slovenije) i Albanijom. Posebna pozornost posvećena je upravo analizi promjena koje su po pitanju političkoga diskursa nastale posljednjih dvadesetak godina.

Orietta Moscarda Oblak potpisuje izvorni znanstveni rad „La presa del potere in Istria e in Jugoslavia. Il ruolo dell’OZNA“ („Osvajanje vlasti u Istri i Jugoslaviji. Uloga OZNA-e“, 29-61). U uvodu članka autorica navodi kako je tek poslije pada Berlinskoga zida te razdruživanja SSSR-a i Jugoslavije došlo do novih povijesnih interpretacija vezanih uz Drugi svjetski rat i poraće. Jedna od tema koja je izazvala najviše polemika bila je, navodi, ona političkoga nasilja partizanskoga pokreta u stvaranju nove jugoslavenske države, što je i uži interes autorice koja to pitanje promatra unutar djelovanja OZNA-e (Odjeljenje za zaštitu naroda). U zaključku Moscarda Oblak ističe kako je rad OZNA-e, osnovane 1944., i ostalih struktura Narodnooslobodilačkoga pokreta doveo do uhićenja i smrti većega broja osoba, a zbog izravnavanja računa s „takozvanim neprijateljima naroda, klasnim neprijateljima, kolaboracionistima te s ciljem osvajanja političke kontrole teritorija“.

O drugačijoj borbi – za kulturnu nadmoć – na području Savezničke vojne uprave u Julijskoj krajini (Zona A) između 1945. i 1954. u izvornom znanstvenom radu „Lega Nazionale e Governo Militare Alleato. La lotta per l’egemonia culturale nella Venezia Giulia“ („Nacionalna liga i Saveznička vojna uprava. Borba za kulturnu hegemoniju u Julijskoj krajini“, 63-116) piše Ivan Buttignon. Konzultacijom dokumenata iz arhiva protalijanske Nacionalne lige (*Lega Nazionale*) i britanskoga Foreign Officea Buttignon je nastojao rekonstruirati odnose i sukobe u kulturnoj sferi, nad kojom je Saveznička uprava „na papiru“ imala ingerenciju, što joj je omogućavala Generalna odluka (*Direct rule*) od 11. kolovoza 1945., koja joj je dala upravnu vlast, kao i kontrolu i nadzor okupacijske Zone A.

Ferruccio Canali predstavio je rezultate istraživanja zadarske urbanističke povijesti u prvom dijelu (izvornoga znanstvenog) članka pod naslovom „Nuovi piani regolatori di «città italiane» dell’Adriatico orientale (1922 – 1943)“ („Novi planovi uređenja prostora u »talijanskim gradovima« istočnoga Jadrana [1922. – 1943.]“, 117-189). Canali detaljno razmatra i

analizira dva generalna urbanistička plana Zadra. Prvi je nastao 1938., u vrijeme kada je Zadarska pokrajina (provincija) bila najmanja u Kraljevini Italiji, dok drugi potječe iz 1942., kada Zadar biva upravnim središtem Dalmacije. Autor je priložio i veći broj zanimljivih planova grada, od kojih su neki, nažalost, premalih dimenzija, čime je čitatelju otežan jasan uvid u prostorno planiranje fašističkih vlasti. Sljedeći rad, također kategoriziran kao izvorni znanstveni članak, „Organizzazione del regime fascista nella Provincia del Carnaro (1934 – 1936)“ („Ustroj fašističkoga režima u Kvarnerskoj pokrajini [1934. – 1936.]“, 191-210), potpisuje William Klinger, a bavi se upravnim promjenama u Kvarnerskoj pokrajini sredinom 30-ih godina XX. st. Odlukom Velikoga fašističkog vijeća od 7. prosinca 1933. došlo je do zabrane kumuliranja službi i opsega dužnosti u javnim ustanovama. Akt je stupio na snagu 13. srpnja 1934. po naredbi Benita Mussolinija, dok su za provedbu bili zaduženi prefekti provincija. Time se, po zamisli fašističkoga državnog tajnika Achillea Staracea, slabila moć lokalnih elita i nastojao stvoriti birokratizirani aparat koji bi bio u stanju provesti u djelo odluke središnjice u Rimu. Tako su riječkom prefektu gradonačelnik i predsjednici ustanova za društvenu skrb i dobročinstvo morali priopćiti sastav svojih upravnih tijela.

Sa životom i djelom nedavno preminuloga monsinjora Antonija Dessantija upoznaje nas Pietro Zovatto u biografskom članku „Mons. Antonio Dessanti: la carità tra l'Istria e Trieste“ („Mons. Antonio Dessanti: milosrđe između Istre i Trsta“, 211-226). Mons. Dessanti rođen je 1912. u Bujama, pohađao je crkvene škole u Kopru, a 1946. zareadio ga je za svećenika tršćansko-koparski biskup Antonio Santin. Najveći dio života proveo je u Trstu, gdje je slovio za „svećenika siromašnih“.

Prinos poznavanju povijesti poštanske službe u Istri dala je Valentina Petaros Jeromela u preglednom radu „Messaggeri (corrieri) postali militari in Istria (1940 – 1948)“ („Vojni poštanski kuriri u Istri [1940. – 1948.]“, 227-260). Polazeći od podataka koje je 1980-ih godina u stručnoj literaturi objavio Enrico Depiera o djelovanju partizanske pošte na istarskom i riječkom području, autorica nastoji rekonstruirati ratna i poratna zbivanja vezana uz djelovanje poštanskih službi u Istri. U ratnom su razdoblju kuriri, koji su tada predstavljali jedini vid komunikacije, prenosili poruke i pakete šumskim, do danas nepoznatim putovima. Samo kroz pazinsku partizansku poštansku stanicu, koja je često mijenjala svoje sjedište na relaciji između

Pazina i Pićna, prolazilo je do tri tisuće pošiljaka dnevno. Autorica je obradila ratno i poratno razdoblje, za kojih je Istra bila dijelom više država/uprava, što je u tekstu moglo biti jasnije predloženo čitatelju, prije svega unošenjem zasebnih poglavlja.

Slijedi biografski članak Paole Delton „Memorie della prigionia di Erminio Vojvoda (1944 – 1945)“ („Memoari iz zarobljeništva Erminija Vojvode [1944. – 1945.]“, 261-352). Erminio Vojvoda (Vodnjan, 23. V. 1902. – Pula, 6. IV. 1991.) krajem je 1980-ih godina dovršio rukopis u kojem je zabilježio svoja sjećanja iz Drugoga svjetskog rata, kada je bio deportiran u više nacističkih zarobljeničkih logora. Između ostaloga, zapisao je kakav je bio svakodnevni život interniraca, kakav je bio odnos među zarobljenicima te druge vrijedne podatke koji „iz prve ruke“ potanko opisuju svu neizvjesnost koja je vladala u nacističkim logorima.

Posljednji članak, ujedno i najopsežniji, „Parenzo tra la «Serenissima» e la «Superba». Le reliquie dei santi Mauro ed Eleuterio: memoria storica sulla loro restituzione“ („Poreč između Prejasne i Ponosne. Povijesna bilješka o povratu relikvija svetih Maura i Eleuterija“, 353-519) djelo je Giovannija Radossija. Nakon širega uvoda u temu autor, uz brojne komentare u bilješkama, donosi prijepis djela mons. Pietra Cleve, vikara suradnika Eufrazijeve bazilike, o povijesnim događajima koji su pratili relikvije sv. Maura i Eleuterija od XIV. do XIX. st. te, posebice, zbivanja od 1929. do 1934., kada su (10. lipnja) napokon iz Genove vraćene u Poreč. U uspješno okončanoj restituciji relikvija sudjelovao je i sam Cleva pa je utoliko njegovo svjedočanstvo važnije kao dokument koji nam ukazuje na značenje toga čina kako u crkvenoj povijesti Poreča, tako i čitave Istre.

Nova dva sveska *Quaderna*, XXIII. i XXIV., nastavljaju s gotovo polustoljetnom tradicijom objavljivanja rezultata znanstvenih i stručnih istraživanja o raznim aspektima povijesti, prije svega političke, koji se tiču talijanskoga stanovništva u Istri, ali i široj regiji (bivšoj Julijskoj krajini i Trstu) te Dalmaciji. Ponešto slabiji, terminološki neprecizni prijevodi sažetaka, nisu prepreka ni hrvatskom čitateljstvu da se upozna s pojedinim nedovoljno istraženim temama iz suvremene istarske povijesti.

Milan Radošević